

№ 30 (287)
Жнівень 2009 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

- **Роздумы пра роднае: «Мова яшчэ аджыве» –** стар. 2
- **Мікрараён вялікага горада: Лошыца Немаршанская –** стар. 5
- **Гонар і слава: Соф'я Гальшанская –** стар. 6

На тым тыдні...

● **31 ліпеня** ў беларускамоўным летніку «Чароўны дом Еўрапейскіх сустрэч», які знаходзіцца ля вёскі Залесе Камянецкага раёна Брэсцкай вобласці, адбылася **літаратурная сустрэча** з пісьменнікам Уладзімірам Някляевым і паэткай Валярынай Куставай. У Някляеў апавядаў пра сваё станаўленне як паэта, разважаў, як знайсці сваё месца ў гэтым свеце. В. Кустава зазначыла, што толькі тут, сярод непаўторнай вясковай прасторы, яна ўрэшце зразумела словы знакамітага А. Сыса, які казаў, што «паэт павінен нараджацца ў вёсцы». А слухачы, якія спецыяльна прыехалі з найбліжэйшых вёсак Высокае і Камянец, былі шчыра здзіўленыя, што нават далёка ад «цэнтра Беларусі» ладзяцца такія цікавыя сустрэчы.

● **31 ліпеня і 1–2 жніўня шэраг сустрэч** правялі старшыня Таварыства аховы помнікаў Антон Астаповіч і акцёр Юрась Жыгамонт. Імпрэзы прайшлі ў Ваўкавыску, пас. Вялікая Бераставіца, а таксама ў г. Мазыры.

Гледачам Мазыра быў прэзентаваны фільм пра іх горад, а на астатніх сустрэчах дэманстраваўся фільм «Скідзель». Антон Астаповіч апавясціў пра становішча справаў у сферы аховы гісторыка-культурнай спадчыны, а таксама зазначыў, што ўсё залежыць не толькі ад дапамогі дзяржаўных органаў, а ў першую чаргу ад ініцыятывы саміх грамадзянаў. Юрась Жыгамонт чытаў вершы Караткевіча, расказваў гісторыі з жыцця, а жыхарам Ваўкавышчыны нават паабяцаў прыехаць увосень і зняць фільм пра іхнія мясціны.

● **7 жніўня** ў Мінску вядомым краязнаўцам, экскурсаводам і музыкам Аляксеем Фраловым была прэзентаваная ўнікальная віртуальная **слайд-вандроўка** па Беларусі скрозь стагоддзі «**Культурная спадчына Беларусі: з мінуўшчыны ў будучыню**».

Імпрэзы адбыліся ў межах кампаніі «Будзьма беларусамі!»

Свята паэзіі і песні

Чым жыве сучасны жыхар горада? Дом, праца, сям'я, грамадскі транспарт, крамы – гэта значыць «смецце» ў тэлевізійных праграмах, штодзённае гатаванне ежы, мітусня сярод чужых людзей, угляданне ў манітор камп'ютэра. Калі прыслухацца да такога жыцця, можна пачуць бясконцы шум машын, крокі нейкіх людзей, адчуць няветлівасць асфальту і атручанасць паветра.

Але так жыць немагчыма. Душа кожнага чалавека імкнецца да ўпрыгожвання сваёй рэчаіснасці. Мы радуемся сонцу, што падымаецца над дахамі дамоў, за шумам машын стараемся пачуць вераб'інае шчабятанне, ідзем у паркі, каб наглядзецца на зялёнае лісце. І заўсёды спрабуем адысці ад штодзённай мітусні, прагнем адчуць паэзію жыцця.

Вялікі беларускі паэт Максім Багдановіч пісаў у апавяданні «Апокрыф»: «*Штодзённымі клопатамі поўніцца жыццё людское. Але калі зарухнецца душа чалавека, – толькі песня здолее спатолюць яе... Добра быць коласам; але шчаслівы той, каму дадзена быць васільком. Бо нашто каласы, калі няма васількоў?*» Сёння на Беларусі ёсць шмат тых самых васількоў – людзей, якія здольныя ўпрыгожыць жыццё, якія наталяюць смагу паэзіі і музыкі стомленага сэрца гараджан. Васількі – гэта паэты, музыкі, мастакі і іншыя творчыя людзі.

Кожны год летнім днём Літаратурны музей Максіма Багдановіча збірае гэтыя «васількі» разам у сваім філіяле «Фальварак Ракуцёўшчына», які знаходзіцца ў прыгожай вёсцы непадалёк ад Маладзечна. Тут сярод буйнай зеляніны, побач з крыштальна чыстай крыніцай ладзіцца сапраўднае свята творчасці – традыцыйнае Свята паэзіі і песні «Ракуцёў-

скае лета». Супрацоўнікі музея збіраюць разам лепшых беларускіх паэтаў і музыкаў, каб уславіць Максіма Багдановіча і працягнуць пачэсную справу «Песняра чыстае красы».

У гэты дзень вёска Ракуцёўшчына заўсёды напоўненая шчырымі вершамі, добрымі словамі і кранальнымі мелодыямі, якія разам са спевамі птушак, прыгожымі краявідамі і свежай крынічнай вадою выратоўваюць сэрцы людзей ад штодзённай шэрасці. Гэтае свята – адна з самых светлых і радасных падзей у беларускай культуры. Гарадскім жыхарам асабліва прыемна дакрануцца да прыроды, адпачыць і напоўніць душу паэзіяй і прыгажосцю. А мясцовыя жыхары з гонарам за сваю родную зямлю прымаюць гасцей, бо менавіта вёска Ракуцёўшчына натхніла Багдановіча на напісанне паэмаў і шматлікіх вершаў.

Вось і гэтым летам – 2 жніўня – адбылося свята. З прыгожай сцэны даносілі да гледачоў свае шчырыя думкі і пачуцці такія знакамітыя творцы, як Уладзімір Арлоў, Віктар Шніп, Анатоль Бутэвіч, Людміла Рублеўская, Леанід Дранько-Майсюк, заварожвалі мелодыкай сваіх галасоў музыкі Эдуард Акулін і Алесь Камоцкі, гурты «Дзівасіл» і «Князь Мышкін». Шмат іншых «васількоў» таксама неслі людзям прыгажосць і глыбокія перажыванні.

Каб далучыцца да гэтага светлага свята, прыязджайце ў Ракуцёўшчыну наступным летам!

Кацярына КАНДРАЦЕНКА,
загадчык навукова-
экспазіцыйнага аддзела
Літаратурнага музея
Максіма Багдановіча

Мая мова яшчэ аджыве

Неабыякавыя роздумы пра роднае

Трымаю ў руках «Расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» нашага земляка з-пад Новага Пагоста Вацлава Ластоўскага. Аўтар тлумачыць: «Назваў я гэты слоўнік “Расійска-крыўскім”, бо як гісторыя сведчыць, нашае сапраўднае племянное і нацыянальнае найменне ёсць Крывічы». Выдадзены слоўнік прыкладна ў 1924 годзе. Чытаю прадмову аўтара. З цікавасцю слізгаюць вочы па радках. Прыемна схямнулася душа – прачытаныя радкі пакінулі сваё адгалоссе. Ластоўскі піша: «У надзеі на тое, што новыя сілы з новай моладзі зазначаць сябе працай над роднай мовай, я пастараўся замацаваць на паперы тое, што мне ўдалося сабраць за час маёй працы на ніве нашага адраджэння». Аўтар вельмі запэкавае лёсам роднай мовы: «Наша мова здолее развіцца, калі патрапіць выявіць сваю выразна зарысаваную індывідуальнасць, абароніцца ад асімілюючага ўплыву суседніх грамадзян народаў».

Я размаўляла з людзьмі, запэкаваенымі запазычанасцямі ў нашай мове. Чытаеш слоўнік Ластоўскага, і дзіву даешся: выразы, што, здаецца, абсалютна прыжы-

ліся ў сучаснай літаратурнай мове, маюць самавітыя родныя адпаведнікі, якімі карысталіся ў зносінах нашыя продкі. Але гэтыя слоўцы ўжо забытыя, не ўжываюцца ў гаворцы. Вось колькі прыкладаў: «карэспандэнцыя – ліставанне», «абрэвіяцыя – скарот», «алея – прасада» (менавіта прасада, бо слова паходзіць ад «садзіць», а не «абсаджваць» у значэнні аправы). Скажаце, гэтыя словы састарэлі і прызнаныя ў сучаснай літаратурнай мове архаізмамі? А я не пагаджуся з вамі. Кожнае слоўца выпявала стагоддзямі, а зараз замененае...

Родная мова! Як мала цябе ўжываюць, але як прыгожа, кранальна ты гучыш. Едзеш у гарадскім транспарце па абласным ці сталічным горадзе і чуеш: «Асцярожна, дзверы зачыняюцца, наступны прыпынак ...» – і душа радуецца.

Чула такі выпадак: некая ішоў іншаземец (здаецца, па Полацку), стаў супраць цырульні, доўга глядзеў на надпіс ды й перапытаў у мінака, ці тут робяць прычоскі. Аказалася, тут. І той гер ці містэр запомніць не «парикмахерскую», а чароўную беларускую «цы-

рульню». Яму там, пэўна, зрабілі добрую прычоску.

Наша мова за стагоддзі жыцця зведала ўзлёты і падзенні. У XVI стагоддзі была дзяржаўнай у адной з найвялікшых і развітых краінаў тагачаснай Еўропы. На першую трэць XX стагоддзя прыпадае ўзорная мастацкая літаратура сусветнага ўзроўню – тварылі Колас, Купала, Багдановіч, Зарэцкі. У 90-я гады XX стагоддзя прыняты «Закон аб мовах», згодна з якім за кароткі перыяд нашая мова павінна была зрабіцца адзінай дзяржаўнай. Моўны заняпад прыпадае на XVIII і пачатак XIX стагоддзяў, аднак напрыканцы XIX мова пачала адраджацца, як Фенікс з пепелу, але пасля росквіту ў 1920-я – пачала выцясяцца на перыферыю.

Ва ўсіх славянскіх краінах цяпер адзінай дзяржаўнай моваю юрыдычна зацверджаная мова адпаведнай нацыі. Выключэнне – Беларусь, дзе большасцю насельніцтва дзяржаўнымі зацверджаныя дзве мовы – руская і беларуская.

Дарэчы, праз грэбанне роднай моваю прайшлі і нашыя суседзі – украінцы, палякі і рускія. Напрыклад, у 1542 годзе польскі

пісьменнік-патрыёт пісаў: «Я не магу здзіўляцца таму, што ў той час, як усялякі іншы народ шануе, развівае, упрыгожвае і старанна апрацоўвае сваю мову, польскі народ грэбуе і пагарджае сваёй моваю. Прычынай таму служыць польская ўласцівасць быць больш схільным да чужых звычак, справаў, людзей і моваў, чым да сваіх уласных».

Адлік існавання новай рускай літаратурнай мовы, як і новай беларускай, ідзе толькі з XVIII стагоддзя, але яшчэ ў першай трэці XIX яна не карысталася ні пашанай, ні распаўсюджаннем у адукаванай свецкай часткі рускага грамадства. Узгадайма хаця б, як галоўная гераіня рамана Пушкіна «Яўгенія Анегін» Таццяна Ларына, «русская душой», дрэнна ведала рускую мову.

Я колькасць нашых суайчыннікаў? Паруску? Па-беларуску? Ці на трасянцы? Ды ж мяшаны характар мовы ёсць і ў нашых паўднёвых суседзяў – змяшаная ўкраінска-руская мова, якая там завецца суржыкам. Слова азначае змяшанае зерне розных злакаў. А нашая трасянка – стрэсеныя сена і салома, што ўжываюцца для корму свойскай жывёлы. Ва Украіне ідзе руплівая моўная палітыка, мова нацыі прызнаная дзяржаўнай...

Сродкамі чужой культуры яшчэ ні адна краіна не здолела самарэалізавацца. Такая вялікая і адна з найбагатых краінаў, як Індыя,

пры ўзвядзенні на ровень дзяржаўнай чужой мовы былых каланізатараў (англійскай) стала беднай і малапрыкметнай у сённяшнім свеце. І наадварот: чухонцы, якія былі сімвалам заняббаласці, на ніве роднай мовы і культуры ўтварылі адну з высокаразвітых і заможных краінаў сучаснай Еўропы (гаворка пра сённяшнюю Фінляндыю, жыхары якой у царскай Расіі называліся чухонцамі).

Яшчэ ў школе мы знаёміліся з творчасцю Цёткі. Устрыможана перачытваю вытрымку з яе артыкула-запавета «Шануйце роднае слова»: «На вас, моладзі, ляжыць вялікая адказнасць: развіваць далей родную мову, узбагачаць свой народ знаннем і культурай. Вы здабываеце навуку для сябе, дык дзяліцеся ёю з тымі, хто для вас цяжкай працай здабывае кусок хлеба».

Некаторыя нячулыя людзі кажучы «родная мова аджывае», намякаючы на тое, што яна губляе сваё жыццё, маўляў, «век свой ціхі... ёй знікнуць пара...». Але ж які дваісты сэнс у гэтым слове «аджывае». Удумаліся? Так, яна аджывае – адраджаецца. Набірае новую моц у бойкіх струменях жыцця. Мова яшчэ аджыве... Вы верыце?

Алена БАСІКІРСКАЯ,
г. Мёры

Падпіска і кошт

Індывідуальная падпіска
Індэкс **63320**
1 месяц 4 500 руб.
3 месяцы 13 650 руб.
6 месяцаў 27 300 руб.

Ведамасная падпіска
Індэкс **633202**
1 месяц 4 725 руб.
3 месяцы 14 175 руб.
6 месяцаў 28 350 руб.

Архівы Радзівілаў і Нясвіжская калекцыя кніг уключаныя ў рэгістр ЮНЕСКА «Памяць свету»

«Трыццаць пяць новых аб'ектаў дакументальнай спадчыны выдатнай каштоўнасці папоўнілі рэгістр ЮНЕСКА «Памяць свету». З 1997 года іх агульная колькасць вырасла на гэты час да 191. Генеральны дырэктар ЮНЕСКА Каіцэра Мацуура аб'явіў аб занясенні названых аб'ектаў у рэгістр «Памяць свету». Рашэнне было прынятае ім на аснове рэкамендацый экспертаў, якія сабраліся на трохдзённае пасяджэнне Міжнароднага кансультаўнага камітэта (МКК) праграмы ЮНЕСКА «Памяць свету» ў Брыджтаўне (Барбадас)», – паведамілі ў ЮНЕСКА.

Такім чынам, архівы Радзівілаў і Нясвіжская калекцыя кніг увайшлі ў лік 35 «навічоў» рэгістра. Цяпер яны знаходзяцца не толькі ў Беларусі, але і ў Фінляндыі, Літве, Польшчы, Расіі, Украіне. Гэтая калекцыя стваралася з

XV па XX стагоддзях сям'ёй Радзівілаў – адным з самых вядомых арыстакратычных родаў Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай. Многія яго прадстаўнікі займалі высокія дзяржаўныя пасады і адыгрывалі важную ролю ў гісторыі Прусіі, Расійскай імперыі і Польшчы. Архівы Радзівілаў, па сутнасці, з'яўляліся афіцыйнымі архівамі ВКЛ. У іх захаваліся як дзяржаўныя дакументы і дагаворы, так і прыватная перапіска.

Разам з архівамі Радзівілаў і Нясвіжскай калекцыяй кніг у рэгістр «Памяць свету» ўвайшлі брытанская Вялікая хартыя вольнасцяў, абвешчаная ў 1215 годзе, гераічная паэма сярэднявечнай Еўропы «Песня пра Нібелунгаў», архівы Лігі нацыі і інш.

**3 паведамленняў
друку**

Ф.СП-1

Міністэрства сувязі Рэспублікі Беларусь

АБАНЕМЕНТ на газету **63320**

(індэкс выдання)

Краязнаўчая газета

Колькасць камплектаў

на 200 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды

(паштовы індэкс)

(адрас)

Каму

(прозвішча, ініцыялы)

ДАСТАВАЧНАЯ

КАРТКА

на газету

63320

(індэкс выдання)

Краязнаўчая газета

Кошт	падпіскі	_____ руб.	Колькасць камплектаў
	пераад-расоўкі	_____ руб.	

на 200 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды

(паштовы індэкс)

(адрас)

Каму

(прозвішча, ініцыялы)

Дабрыня і сіла Памяці В.А. Ляшковіча

Вячаслаў Антонавіч
Ляшковіч

У суквецці славы сыноў Бацькаўшчыны ёсць і яго імя – Вячаслаў Антонавіч Ляшковіч. Ён заўсёды заставаўся ў цяні найбліжэйшых сяброў: Міколы Ермаловіча і Генадзя Кахановіча. Але менавіта ён быў іх памочнікам, ідэалагам амаль усіх іх краязнаўча-гістарычных спраў і задумаў. Сёння што толькі не гавораць пра савецкі час, быццам толькі ён і вінаваты ва ўсіх загінуўшых XX стагоддзя. Але тым не менш жылі і тады сапраўдныя патрыёты Айчыны. Менавіта такім чалавекам і быў Вячаслаў Антонавіч. З 1965 года ён працаваў другім сакратаром райкама ў Маладзечне. Гэтая акалічнасць па сённяшні дзень некалькі разоў на яго месца сярод славытых сяброў-аднадумцаў. У тыя савецкія 1970–1980-я В.А. Ляшковіч змог так скарыстаць сваю адказную і высокую пасаду, што застаўся ў памяці жыхароў не толькі Маладзечна і раёна, але і краіны – чалавекам, якога паважалі, з якім раіліся, у якога шукалі і знаходзілі дапамогу. І вельмі сімвалічна, што такі неардынарны чалавек змог стаць краязнаўцам дзяржаўнага маштабу. Калі былая старшыня Маладзечанскага Савета

ветэранаў К. Філіпава рыхтавала да выдання (да 65-й гадавіны вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў) сваю кнігу «Жывым – помніць», яна адразу адзначыла: «Нарыс пра В.А. Ляшковіча абавязкова павінен у ёй быць. Без яго кніга будзе проста не поўнай!» І задуманае аўтарам ператварылася ў рэальнасць. «Яго імя ў пачуццях і думках», – так названы аповед пра ўдзельніка Вялікай Айчыннай вайны, франтавіка, неардынарнага чалавека, шчырага беларуса.

Вячаслава Антонавіча было не звычайнае захапленне. Ён амаль абгаўляў звычайны каменьвалун, якіх яшчэ ад ледавіка поўна на нашых палях. Па сваёй, толькі яму знаёмай метадыцы, адшукваў іх, знаходзіў самыя прыгожыя і непаўторныя. У кнізе «Камень пры дарозе» ён так апісвае будаўнічы матэрыял сучасных памятных знакаў: «Сапраўды велічна і ўражальна стаяць вартавыя зямлі, мільёны гадоў таму створаныя прыродай і непаўторныя: ніколі і нідзё не знойдзеш двух аднолькавых. У кожнага не толькі свае абрысы і свой выгляд, але і «характар»,

свой «голос», хоць яны і маўклівыя. Але ўгледзецца, удумацца і прыслухайцеся – пра многае можа раскажаць сведка тысячагоддзяў. Гэты велічны помнік прыроды можа дапамагчы нам увекавечыць слаўныя падзеі і славытыя імёны ў гісторыі Радзімы, увасабляючы сілу, мужнасць і бесмяротнасць герояў».

Калі працаваў сакратаром у райкаме, яму не аднойчы даводзілася выслухоўваць, што займаецца не сваёй справай. Але ён на ўсё знаходзіў час: і на ідэалогію, і на краязнаўчую працу. Не мог ён інакш, бо ведаў: калі ён не зробіць зараз, то хто, і калі гэта будзе? І ў горадзе, і ў раёне яго добра ведалі, і дапамагалі ўсе, нават міліцыя (асабліва аўтатранспар-

там ці спецтэхнікай). Сам мужны ўдзельнік Вялікай Айчыннай вайны, аўтаматчык у самым стратным родзе войск – пяхоце, Вячаслаў Антонавіч рабіў усё, нават немагчымае, каб увекавечыць неўміручы подзвіг абаронцаў Бацькаўшчыны. Так дзякуючы яго фанатычнай працаздольнасці і адданасці справе, на герайчнай зямлі Маладзечыншчыны з'явілася шмат памятных знакаў. Сярод іх незвычайны помнік Старавіленскаму тракту (ля вёскі Мясата). Народны паэт Беларусі Н.С. Гілевіч у артыкуле «Нястомны руплівец» пісаў: «...Вы бывалі, сябры, у родным гняздзе Янкі Купалы ў Вязынцы, і Вам спадабалася там? Вы адчулі добрае сэрца гаспадароў гэтай зямлі? Дык скажыце дзякуй В.А. Ляшковічу, бо і ён там нямаля пакінуў сэрца свайго. Вы бывалі ў Ракуцёўшчыне, што каля Краснага, і бачылі «Сад Максіма?» І бачылі вялізны валун, на які прымацавана дошка з радкамі Максіма? (маецца на ўвазе Максім Багдановіч. – Заўв. аўт.). Дык не прамініце падзякаваць В. Ляшковічу – бо пачалося ўсё гэта з яго задумы, з яго ініцыятывы, ды і рабілася ўсё ягонымі рукамі пераважна...» Усё пра жыццё і лёс гэтага змясціла б

хіба што толькі тоўстая кніга, а не сціплы артыкул. За свае баявыя і мірныя подзвігі ён больш 20 разоў узнагароджаны дзяржавай. Сярод узнагародаў ордэны Чырвонага Сцяга, Айчыннай вайны I і II ступеняў, Чырвонай Зоркі, медаль «За адвагу», тры Граматы Вярхоўнага Савета БССР.

...А свой дзень нараджэння ён адзначаў двойчы ў год: 24 жніўня, калі нарадзіла маці ў в. Леснікі Лагойскага раёна Мінскай вобласці, і 23 сакавіка, калі цудам застаўся жывы пасля цяжкай кантузіі ў баі пад Ленінградам.

Вось такім быў наш сучаснік, ветэран Вялікай Айчыннай вайны, слынны краязнавец, заслужаны работнік культуры Беларусі Вячаслаў Антонавіч Ляшковіч. А наша памяць пра яго – яшчэ адна, найвышэйшая, яму ўзнагарода!

Мечыслаў
СТАНКЕВІЧ,
краязнавец

Памятны «Валун»

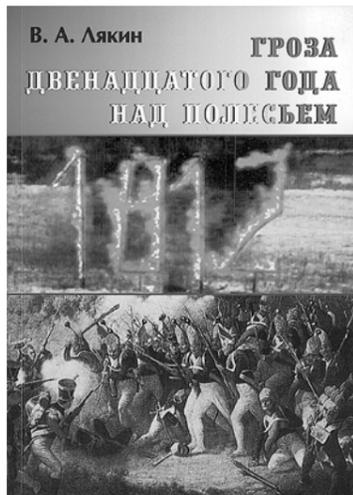
3 бібліятэкі «КТ»

Два новыя выданні ў Калінкавічах

Плённы на выданні навуковы супрацоўнік Калінкавіцкага краязнаўчага музея Уладзімір Аляксандравіч Лякін даслаў у бібліятэчку «Краязнаўчай газеты» чарговыя два – цікавыя з краязнаўчага пункту гледжання, як і папярэднія працы. Тэма абедзвюх кніг У. Лякіна – французска-расійская вайна 1812 года. Кнігі маюць назвы «Белорусские поля сражений 1812 года» (унушальны том аб'ёмам 38,5 друкаваных аркушаў) і «Гроза двенадцатого года над Полесьем» (выдадзена пад рэдакцыяй Л. Анцух у выдавецтве «Чатыры чвэрці»).

Што тычыцца першай з іх, то яна ці не ўпершыню падрабязна дае апісанні ўсіх баявых сутычак на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў вайну 1812 года. А яшчэ пайменны спіс усіх генералаў французскай і рускай армій, загінулых, безвесткі прапалых ці ўзятых у палон тут, на нашых землях. У дадатку да кнігі можна пазнаёміцца з помнікамі і мемарыяльнымі знакамі (іх больш за сорак), прысвечанымі тым гістарычным падзеям.

Ухвальную рэцэнзію і ўступнае слова да кнігі «Белорусские поля сражений 1812 года» напісаў прафесар кафедры журналістыкі Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта, доктар палітычных

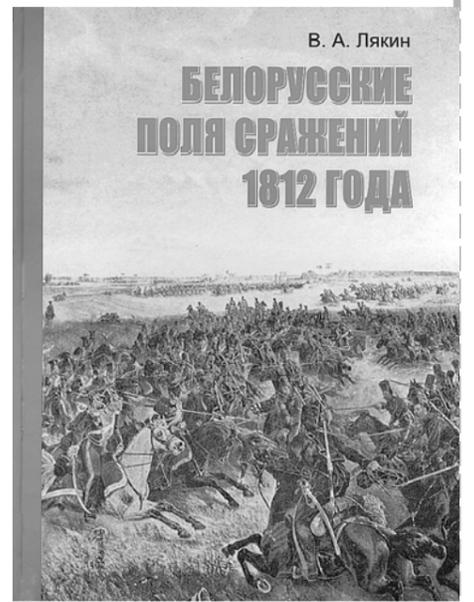
навуц, заслужаны ваенны спецыяліст Расійскай Федэрацыі Н.С. Лабуш – наш зямляк родам з Пухавічаў.

Другая кніга У. Лякіна «Гроза двенадцатого года над Полесьем» цікавая для нас тым, што ў ёй аўтар раскрывае тэму ўдзелу беларусаў-літвінаў на баку французскай арміі, тым самым паказваючы, як наш народ быў фактычна падзелены на два варожыя лагеры, з'яўляўся заложнікам імперскай палітыкі дзвюх вялікіх дзяржаў. Бясспрэчна, кніга будзе карыснай для выкладчыкаў гісторыі, краязнаўцаў, экскурсаводаў.

Пачынаецца кніга цёплым уступным словам Леаніда Несцерчука – вядомага даследчыка старажытнасці, галоўнага спецыяліста ўпраўлення культуры Брэсцкага аблвыканкама.

На жаль, як і ўсіх кніг па краязнаўстве, тыраж вышэйзгаданых выданняў вельмі малы, і з імі можна азнаёміцца хіба што ў Нацыянальнай ды Калінкавіцкай бібліятэках.

Наш кар.

Лакалізацыя сярэднявечнай Літвы

(Працяг.
Пачатак у №№ 28–29)

Ад часу стварэння канструкцыі Лаўмянскага новых пісьмовых крыніцаў па ранняй гісторыі ВКЛ амаль не выяўлена, затое дадзеныя археалогіі стабільна папаўняюцца з года ў год. Археалагі (пасля вайны раскопкі на тэрыторыі Летувы праводзяць толькі летувіскія даследчыкі) прапаноўваюць свае лакалізацыі «Літвы ў вузкім сэнсе», ігнаруючы пры гэтым інфармацыю пісьмовых крыніцаў. Аднак сярод масы археалагічных матэрыялаў не ўдаецца з дастатковай надзейнасцю выдзеліць рэгіянальныя варыянты. Відавочна, з гэтай прычыны археалагі надаюць пачатковай Літве (ці арэалу жыхарства літоўцаў) значна большыя памеры, чым гісторыкі. Напрыклад, Літва гісторыкаў Лаўмянскага – Гудавічуса займае толькі паўднёва-заходні ўскраек арэала літоўцаў, вызначанага археалагам Ваўкайтэ-Кулікаўскіене. У археалага Таўтавічуса на тым жа месцы паказаны ўчастак змешанага літоўска-яцвяжскага насельніцтва.

Археалагі Лухтан і Ушынскас крытыкуюць версію лакалізацыі – Гудавічуса і прапаноўваюць уласную лакалізацыю «Літвы ў вузкім сэнсе». Яны спрабуюць «на базе археалагічных крыніцаў прасачыць працэс і асноўныя этапы станаўлення Літоўскай зямлі» ад сярэдзіны I тыс. да XII–XIII стст. Лакалізацыя Літоўскай зямлі ў гэтых аўтараў выступае вельмі невыразна і ў самых агульных вызначаных: «частка ўсходняй Летувы», «басейн ракі Нерыс», «ва ўсходняй Летуве, пераважна ў басейне ракі Нерыс». На прыкладзеных да працы

картах межы гэтай зямлі яны не паказваюць. Заўважана, што летувіскія калегі ў сваіх публікацыях, на жаль, не карыстаюцца дакладнымі картами.

Арыгінальную версію лакалізацыі Літвы XII–XIII стст. прапанаваў Мікола Ермаловіч. У адрозненне ад іншых даследчыкаў гэты гісторык знайшоў летапісную Літву не ў сучаснай Летуве, а на тэрыторыі Беларусі. Галоўная ідэя даследчыка: летапісная Літва – гэта найбольшы востраў балцкага насельніцтва сярод славянскіх тэрыторыяў, дакладней, «яна ўрэзалася клінам паміж Полацкай, Турава-Пінскай і Наваградскай зямлямі і побач з імі з’яўляецца адной з гістарычных абласцей Беларусі».

Для сваёй лакалізацыі Ермаловіч выкарыстаў сведчанні пісьмовых крыніцаў (часта ўскосныя) і размяшчэнне тапонімаў «Літва». Напрыклад, летапіс паведамляе, што ў 1159 г. мінскі князь Валадар Глебавіч «хадзіў у лясах пад Літвой», а князь Войшалк (у аўтара – Вайшалк. – КГ.) у 1262 г. заснаваў манастыр «на Нёмане між Літвой і Ноўгарадам». На аснове гэтых звестак даследчык размяшчае старажытную Літву між Наваградкам і Мінскам, што выглядае не надта пераканаўча. Выснова аб суседстве Літвы з Пінскай зямлёй узнікла на грунце падобных ускосных звестак, напрыклад, літоўцы з набегу на Валынь вярталіся праз Пінскую зямлю і г.д. Абапіраючыся на ўказаныя даследчыкам летапісныя звесткі, можна з такой жа малой верагоднасцю лакалізаваць Літву зусім у іншым месцы. Размяшчэнне тапонімаў «Літва» таксама не з’яўляецца дастаткова надзейным аргу-

ментам у такім дэталёвым раянаванні. Яны маглі ўзнікнуць як перыферычныя айконімы на мяжы гістарычных раёнаў ВКЛ «Літва» і «Палессе». Археалагічныя дадзеныя не дазваляюць казаць аб якім-небудзь значным востраве балцкага насельніцтва ў пазначаным месцы.

Напраму супярэчаць версіі Ермаловіча летапісныя апісанні паходаў галіцка-валынскіх войскаў на Наваградка ў 1251–1252 і 1275 гг., якія вызначаюцца падрабязнасцю і дакладнасцю геаграфічных дэталей. У паходзе 1251–1252 гг. валынскія князі разлічвалі нечакана заявіцца з войскам на Панямонні, але каля возера Зьята сутыкнуліся з літвінскім дэзорам. Тады валыняне хуткім маршам прайшлі праз балоты да ракі Шчары (якая была, паводле Ермаловіча, мяжой Літвы), склікалі ваенную раду, а «наутры жа пльніша всю землю Новогородскую». Возера Зьята лакалізуецца па дакуменце XVI ст. у басейне ракі Ясельды (ваколіцы вёскі Калонск – сённяшні Івацэвіцкі раён). Адсюль вынікае, што там, дзе Ермаловіч бачыць Літву (як востраў балцкага насельніцтва), у сапраўднасці знаходзілася Наваградская зямля (у сярэдзіне XIII ст. Наваградская зямля, напэўна, ужо была часткай хароніма «Літва»). Бліжэйшым да месца гэтай падзеі горадам з’яўляецца Слонім, але ў летапісе гаворка пра Наваградскую зямлю, што можна лічыць сведчаннем прыналежнасці да апошняй Слоніма і яго ваколіцаў. Гэтую летапісную інфармацыю, напэўна, можна разглядаць таксама як сведчанне аб наваградска-пінскай мяжы па Шчары.

У 1275 г. валынскае войска хуткім маршам ідзе каля Турава да Слуц-

ка, потым, «не дошедше рькы Сырвьачь» (каля 25 км ад Наваградка. – А.К.) стала на ноч. Гэта значыць, яны праходзілі дакладна пасярэдзіне Літвы М. Ермаловіча і наватзначавалі ў ёй. Назаўтра яшчэ да світання перайшлі раку і пайшлі далей на Наваградка. Заха-

асобных земляў Аўкштоты, прышоў да высновы: «Сукупнасць памянутых дадзеных дазваляе ў нейкай ступені размежаваць паўднёвую і паўночнаўсходнюю Аўкштоту і звязаць першую з Літвой у вузкім сэнсе, а другую – з Нальшай». На думку Гудавічуса, пытанне аб больш дакладных межах Нальшанаў і Літоўскай зямлі нельга лічыць вырашаным, асабліва, што датычыцца мяжы падзелу між гэтымі землямі.

У сваёй апошняй працы Мікола Ермаловіч паўтарыў без зменаў усе ягонныя меркаванні пра месцазнаходжанне старажытнай Літвы, дадаўшы трохі палемікі з прыведзенымі вышэй крытычнымі заўвагамі. Нельга лічыць выпадковым супадзенне паўднёвай і ўсходняй мяжы «Літвы Ермаловіча» з граніцай паміж харонімам «Літва» і аналагічнымі рэгіёнамі ВКЛ «Палессе» і «Руссю», добра даследаванымі на XVI ст.

Археалагічныя аргументы (супадзенне прапанаваў мною паўднёвай мяжы летапіснай Літвы і арэала культуры ўсходне-літоўскіх курганоў) даследчыкам ігнаруюцца, гэтаксама як і прыведзенае вышэй сведчанне крыніцы (з 1275 г.), спрэчнае з ягонымі выкладкамі. Дадам яшчэ, што для археалагаў размяшчэнне Ермаловічам Літвы ў раёне, бедным на ўмацаваныя паселішчы – гарадзішчы, выглядае непераканаўча, паколькі не адпавядае значнай мілітарнай сіле гэтай вобласці, зафіксаванай пісьмовымі крыніцамі.

Алесь КРАЎЦЭВІЧ

(Заканчэнне будзе)

Мапа М. Ермаловіча

1 – прыблізныя межы Літвы
2 – тапонім Літва

піўшы вакольні горад, валынскія князі «сдумали... тоже потомъ пойти въ землю Литовскую», але не пайшлі, а вярнуліся дадому. Гэта значыць, удзельнікі паходу бачылі Літву не ў тым месцы, дзе яе лакалізуе Ермаловіч. З’яўленне гіпотэзы Ермаловіча яшчэ раз сведчыць аб тым, што нешматлікія і ўскосныя пісьмовыя звесткі па лакалізацыі Літвы часам можна інтэрпрэтаваць даволі свабодна і з рознымі вынікамі.

Між тым, даволі лёгка параўнаць пісьмовых і археалагічных крыніцаў і прапанаваць лакалізацыю, якая не прычыць ні тым, ні другім. Даследчыкі згаджаюцца, што пісьмовыя крыніцы дазваляюць размясціць Літоўскую зямлю на поўдні, Нальшанскую зямлю – на паўночным усходзе, а Дзяволтву – у цэнтры Аўкштоты. Археалогія паказвае, што ўся гэтая тэрыторыя пакрывалася культурай усходне-літоўскіх курганоў. Калі прыняць за Літву паўднёвую частку Аўкштоты (ці арэала ўсходне-літоўскіх курганоў), то яна сапраўды межавала і з Мінскай, і з Наваградскай землямі.

Такім чынам, актуальным застаецца прыблізнае стогадовае даўнасці акрэсленне Літвы, зробленае Любаўскім, – «вобласць правых прытокаў Нёмана, пераважна ракі Віліі». Гудавічус, прааналізаваўшы пісьмовыя і археалагічныя сведчанні аб

Многія ўпэўненыя, што Вялікая Айчынная вайна скончылася 9 мая 1945 года капітуляцыяй фашысцкай Германіі. Але гэта не так. Апошняя кропка была пасвайленая праз некалькі месяцаў, пасля разгрому мілітарскай Японіі. Да тэмы вайны на Далёкім Усходзе мы звяртаемся не так часта, як да падзей на савецка-германскіх франтах. Таму пастараемся часткова запойніць гэты прабел, тым больш, што яшчэ ёсць жывыя відавочцы тых падзей. У іх ліку жыхар вёскі Вінаградаў Новамаркавіцкага сельсавета Жлобінскага раёна 87-гадовы Аляксандр Аляксеевіч Чарвонцаў.

А пачнём мы свой расказ з Крымскай канферэнцыі (люты 1945 года). На той сустрэчы Савецкі Саюз узяў абавязацельства перад сваімі саюзнікамі (амерыканцамі і англічанамі) праз два тры месяцы пасля перамогі над Германіяй аб'явіць вайну Японіі. Гэтае рашэнне было прадэклямавана ў першую чаргу нацыянальным інтарэсамі, бо ваенная прысутнасць Японіі ў Кітаі, Карэі, на Сахаліне і Курылах несла сур'ёзную небяспеку граніцам Савецкага Саюза.

Савецкім войскам супрацьстаяла магутная ваенная сіла. Перш за ўсё – мільённая Квантунская армія, створаная ў 1919 годзе для захопу кітайскай тэрыторыі. На

У жніўні 1945-га

мяжы з савецкай дзяржавай і ў глыбіні сваёй абароны праціўнік стварыў мноства ўмацаваных раёнаў, сканцэнтраваных дзве трэці танкаў Узброеных Сіл Японіі, палову артылерыі, шмат самалётаў. А галоўнае – тут знаходзіліся лепшыя салдаты імперыі, у тым ліку нямала прадстаўнікоў патомнай ваеннай касты, так званых самураёў, якія фанатычна былі адданымі свайму імператару і якім па кодэксе гонару нельга было прайграваць у баі. Савецкаму камандаванню было зразумела, што без перадыслакацыі на Далёкі Усход значных сіл з еўрапейскага тэатра ваенных дзеянняў не абысціся. Толькі загартаваныя ў баях з нямецка-фашысцкімі арміямі войскі маглі зламаць супраціўленне японцаў. У ліку такіх байцоў быў і лейтэнант А.А. Чарвонцаў. Ваяваць ён пачаў у 1941 годзе. Удзельнічаў у баях пад Бранскам, Варонежам, Старай Русай, вызваляў Беларусь, прайшоў праз усю Польшчу. Быў пяць разоў паранены, узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі, медалём «За адвагу».

У кароткі тэрмін, за тры месяцы, з Еўропы на Далёкі Усход было перакінута звыш аднаго мільёна савецкіх салдат і афіцэраў, значная колькасць ва-

еннай тэхнікі, боепрыпасаў. У сусветнай гісторыі такога роду аперацыя не мела аналагаў.

– Цягнулі з жывой сілай і тэхнікай ішлі няспынна дзень і ноч, – успамінае А.А. Чарвонцаў. – Эшалоны рухаліся парушаючы правілы бяспекі – на мінімальна магчымай адлегласці адзін ад аднаго. Інакш нельга было паспець...

Наступленне на японскія пазіцыі пачалося ў ноч з 8 на 9 жніўня. На праціўніка рушылі тры франты. Галоўны з іх, Забайкальскі, перад якім стаяла задача нанесці ўдар па асноўных сілах японцаў – Квантунскай арміі, авалодаць Харбінскім, Чанчунскім і Сейсінскім раёнамі. Гэта быў вельмі складаны напрамак. Савецкім войскам патрэбна было пераадолець сотні кіламетраў па цяжкапраходнай мясцовасці, у тым ліку фарсіраваць Хінганскі хрыбет. Па гэтым маршруце прайшоў і А.А. Чарвонцаў.

– Ні ў нас, ні нават у нашых саюзнікаў-кітайцаў не было дакладных картаў манчжурскай мясцовасці, – працягвае ўспамінаць А.А. Чарвонцаў. – Часта даводзілася арыентавацца па ходу прасоўвання наперад. Да таго ж пачаліся зацяжныя дажджы...

Японскае камандаванне ніяк не разлічвала, што савецкія войскі здолеюць у такі

кароткі тэрмін, за дзесяць дзён, выйсці на Цэнтральна-Манчжурскую раўніну і гэтым самым пакласці канец усёй кампаніі. Ужо 19 жніўня пачалася масавая здача ў палон часцей Квантунскай арміі. Працягвалі аказаць упарты супраціўленне толькі згаданыя вышэй самураі, якія дзейнічалі ў адзіночку ці невялікімі групамі. Уступіць у смартную схватку з адным з іх давялося і А.А. Чарвонцаву.

– Здарылася гэта пад Харбінам, – раскажаў мой субяседнік. – Мы спыніліся каля

Удзельнік баёў у Манчжурый Аляксандр Аляксеевіч ЧАРВОНЦАЎ займаецца пчалярствам на ўласным падворку

Мікрараён вялікага горада

Лошыца Немаршанская: вёска ў межах горада

У № 26 «Краязнаўчай газеты» я раскажаў пра Сеницу – вёску, якая амаль ушчыльную стаіць да вялікага горада, але пакуль не скараецца, жаювае свае таямніцы. Цяпер жа раскажу больш сумную гісторыю.

Зусім непадалёк ад Сеницы, на ўзбярэжжы рачулки Лошыцы побач з аэрапортам «Мінск-1» дажывае свае апошнія гады вёсачка Лошыца Немаршанская (або Адыноўская, або Лошыца 2-я – так прызічана яна называлася ў савецкія часы). Дарэчы, усім вядомы Лошыцкі парк знаходзіцца зусім у іншай мясціне, якая называлася Лошыца Талачынская.

Знайсці чалавека, які б раскажаў гісторыю Лошыцы Немаршанскай, аказалася значна цяжэй, чым у Сеницы, – нават у старых драўляных хатах цяпер жывуць новыя маладыя гаспадары. Але распытаўшы іх, мне ўдалося знайсці чалавека, які правёў у Лошыцы ўсё жыццё.

Кацярына Іванаўна Логінава не хавала радасці, калі я растлумачыў, хто я такі і па што прыйшоў: «Жыву я тут зусім адна – дзеці і ўнукі параз'язджаліся па кватэрах, а муж мой, Пётр, памёр два гады таму».

Найперш я папытаў, ці ёсць у вёсцы панская сядзіба: «Была тут сядзіба, была. Бліжэй да рэчкі стаяла. Але як бальшавікі прыйшлі, стаяла яна закінутая, а пасля яе і наогул на цэглу разабралі».

Бальшавікі не саромеліся ламаць старое, каб пабудаваць «новае жыццё»: «Была тут царква драўляная, маленькая, але вельмі прыгожая. Спачатку камуністы хацелі ў ёй склад зрабіць, але не паспелі. Бацька раскажаў: аднойчы ўвечары забегла да нас суседка і крычыць – царква гарыць, бярыце вёдры і бяжыце тушыць. Усёй сям'ёй – і дзед, і бабуля, і бацька з братамі малымі – пабеглі туды. А там ужо і тушыць не было чаго – галавешкі ды попел. Толькі бальшавікі-міліцыянты глядзяць на людзей і ўсміхаюцца. Відаць, яны і спалілі».

Аэрапорт, які цяпер называецца «Мінск-1», пачалі будаваць у пачатку 1930-х: «Да вайны

яшчэ не было той вялікай тэрыторыі, якая агароджаная цяпер. Насыпалі проста паласу для самалётаў, нейкія яшчэ будынкі драўляныя былі – і ўсё. Але калі туды самалёты лёталі – гэта было дзіва дзіўнае. Мне было гадоў 10, калі пачалі там летаць, і я вельмі часта бегала глядзець на самалёты разам з астатнімі дзецьмі».

У вайну аэрадром таксама не заставаўся без справы: «Сядалі тут і нямецкія самалёты часта – дазаправіцца, напэўна. Былі яны ўсе вельмі страшныя – цёмныя, з чорным крыжом збоку. Калі вайна толькі пачалася, дык кожны дзень бамбілі нас. Пасля бамбіць перасталі; бацька з братамі пайшоў ваяваць, а мы з дзедом і бабуляй засталіся ў Лошыцы – дык да канца вайны трэсліся, беглі хавацца, калі пралятаў самалёт нямецкі».

Пасля вайны сям'і Логінавых выжыць было няпроста: «Бацька мой так і не вярнуўся з вайны. Дзед з бабуляй аббівалі парогі, каб даведацца, што з ім, але ніхто нічога не сказаў – маўляў, прапаў без вестак. А гэта ж самае цяжкае, калі чалавек прапаў. Калі б нам казалі, што яго забілі, мы б гаравалі, але больш прайшоў бы... А калі чалавек пра-

паў, ты ўвесь час яго чакаеш, увесь час баліць і не праходзіць».

Жыхары Лошыцы Немаршанскай былі прымеркаваныя да калгаса імя Гастэлы – таго ж самага, да якога належалі і жыхары Сеницы: «Без бацькі вельмі цяжка нам прыходзілася. Нават дзеду і бабулі старэнкім даводзілася на калгас працаваць. Яшчэ прывялі да нас у Лошыцу палонных немцаў і прымуслі іх будаваць новыя дамы. З цэглы, кватэрныя – яны і цяпер тут стаяць паблізу. Засялілі туды тых, чый дом разбамбілі немцы».

«У 70-х тут ужо горад быў, – працягвала Кацярына Іванаўна. – Аэрапорт абнеслі агароджай, пачалі там будаваць заводы авіярамонтныя, ангары розныя. У Курасоўшчыне пачалі мікрараён будаваць, пабудавалі бальніцу хуткай дапамогі. У 73-м выйшаў загад, што нашая Лошыца ўключаецца ў склад Мінска».

А я з таго часу так і не прызвычалася, што цяпер тут горад. Можна, яно і добра, што побач аўтобусы, што можна схапіць у бальніцу, коці свае старыя падлячцы. Але я ўсё ж сельскі жыхар, і здаецца мне, што няма ў горада такога моцнага духу, такой сілы, якая была ў вёсцы».

Я развітаўся з Кацярынай Іванаўнай і скіраваў дадому, па дарозе абдумваючы пачутае. Прайшоў паварот – і аднекуль раптам узняліся сучасныя дамы, вышкі аэрапорта, пачуўся шум мноства машынаў на шырокай пашы. Мне, гарадскому жыхару, складана зразумець, што такое дух і сіла вёскі, але нават у напайжывой Лошыцы Немаршанскай гэты дух адчуваецца.

Марцін РУСЕЦКІ,
г. Мінск
Фота аўтара

Пад гіпнозам

У маёй шматгадовай педагагічнай працы было нямала розных нечаканых з'яў, прыемных сюрпрызаў і горкіх расчараванняў. Жыццё часта выпісвала такія майстэрскія ўзоры, якіх знарок не прыдумаеш. У спамянаецца штосьці на гэтую тэму.

Помню, цудоўным майскім ранкам у двор школы № 1 г. Дзяржынска з боку вуліцы Набарэжнай заехала чорная «Волга». З яе няспешна выйшаў мужчына сярэдніх гадоў і ўважлівым позіркам акінуў алеі каштанаў, скульптуры і кветнікі. Мне тут жа паведамілі: «Прыехаў, мусіць, нейкі важны начальнік». Я паспяшаўся да выхада. І быў здзіўлены: насустрач мне ішоў міністр адукацыі Рыгор Якаўлевіч Кісялёў.

Я назваўся. А ён працягнуў мне руку і з добрай далікатнай усмешкаю сказаў: «Не здзіўляйцеся. І міністру патрэбная няштатная сітуацыя. Каб твар у твар разгледзець само жыццё. У мяне ёсць тэма для размовы».

Школа прыціхла ў зладжаным працоўным рытме, а мы амаль дзве гадзіны гутарылі ў кабінце. Міністра цікавіла адно пытанне: як адчуваюць сябе, як адаптуюцца ў школе маладыя настаўнікі. Як наладжваецца іх побыт, якія патрэбы ў іх. І самае галоўнае: якасць іх падрыхтоўкі, глыбіня ведаў і ўменне кантактаваць з вучнямі, асабліва старэйшых класаў.

Я добра валодаў гэтай тэмай і змог адказаць на пытанні міністра. Кожны год наш калектыў папаўняўся маладымі спецыялістамі. Бытавых праблем яны не мелі. Тэарэтычная падрыхтоўка была выдатнай, а вострыя метадыкай валодалі слаба. Не заўсёды ўмелі падтрымліваць дзелавы кантакт з вучнямі, асабліва ў старэйшых класах. Міністр зрабіў выснову:

— У педВНУ трэба пашырыць, паглыбіць увесь спектр метадычнай падрыхтоўкі. Магчыма, за кошт скарачэння тэарэтычных устаноў дадаваць практычныя заняткі ў школах, у аўдыторыях.

На вялікім перапынку ён папрасіў паказаць школу, але толькі не бянтыжыць педкалектыў. Я заўважыў: міністр быў задаволены тым, што бачыў і чуў у школе.

Я праводзіў яго да машыны. Чорная «Волга», злёгка прыпарушаная дарожным пылам, чакала гаспадара. А ён аглядзеўся наўкола і шчыра так сказаў:

— Добрая ў цябе школа, дырэктар. Дзякуй табе. А то аднойчы вось так я пакінуў машыну у двары школы, дык яе так спісалі рознымі іерогліфамі, што глядзець было сорамна.

І ён паехаў. Сам за рулём. Без шафёра і без шматлікіх асістэнтаў.

Вось такую памяць пра сабе пакінуў наш былы міністр.

А цяпер прыгадаю яшчэ адну сустрэчу з высокай кіруючай асобай, што адбылася значна раней.

У шасцідзсятых гадах хутка расла папулярнасць сярэдняй школы № 1. Пасля пераезду ў новае памяшканне калектыў настаўнікаў забяспечыў больш трывалыя веды вучняў, удасканаліўся ўвесь працэс навучання і выхавання. І пасыпаліся заявы ад бацькоў з усіх куткоў раёна: прыміце маё дзіця ў сваю школу. Гэта тлумачылася яшчэ і тым, што сярэдні школу ў раёне ў той час было мала. І мы прымалі ўсіх ахвотных. Колькасць вучняў у школьным інтэрнаце дасягнула 130 чалавек, і размясціўся ён у будынку старой школы. Усё тут было добра: і харчаванне, і побыт дзяцей. Пасля ўрокаў з дзецьмі займаліся выхавацелі. Але прыходзіла ноч — на каго ж пакінуць дзяцей? І ў райана, і ў абланы мне патлумачылі: начныя нянькі ў школьных інтэрнатах не прадугледжаны штатным раскладам. А такіх інтэрнатаў толькі ў нашым раёне было яшчэ чатыры (праўда, значна меншых).

Я паехаў у міністэрства, дабіўся сустрэчы з намеснікам міністра. Мяне прыняў і даволі ўважліва слухаў малады яшчэ, элегантны мужчына. Але падчас майго аповяду вочы яго ўсё больш і больш наліваліся сльзамі. Недаслухаўшы, ён перапыніў мяне:

— Партыя і ўрад праводзяць лінію на скарачэнне штатаў, а вы з чым прыхалі? Гэта ж вымагальніцтва!

Чыноўнік змяніўся з твару. Але я стаяў на сваім:

— Дык на каго ж мне ноччу пакідаць дзяцей? У мясцовым калгасе ёсць ферма для авечак, і там — начны вартавы. А дзеці — гэта ж не авечкі.

— Сам будзеш сядзець у сваім інтэрнаце. А будзе сумна — жонку прыхапі з сабой! Усё! Размова закончана!

Неспадзявана хутка я апынуўся ў калідоры. Абапал яго цягнуліся бясконца доўгія рады дзвярэй у службовыя кабінеты. І на кожнай — таблічка з указаннем пасады начальніка. Я паволі накіраваўся да выхада і раптам на адных дзвярах заўважыў надпіс: «Старшы эканаміст». Рашыў: зайду, хоць крыўду сваю выкладу, можа, на душы лягчэй стане.

За сталом сядзеў пажылы мужчына. Ён жэстам прапанаваў мне сесці і не перапыняючы выслухаў маю споведзь. Пасля павярнуўся ў левы кут, дзе стаяла тумбачка з кнігамі, выбраў адну з іх, пагартаў і зусім нечакана для мяне прачытаў: «У школьным інтэрнаце, дзе колькасць дзяцей да 50 чалавек, прадугледжана адна начная нянька, а дзе больш за 50 — дзве». І дадаў — гэта рашэнне калегіі міністэрства, зацверджанае загадам міністра яшчэ ў сакавіку 1954 года. І ніхто яго яшчэ не адмяніў.

Хвілін праз дваццаць ён уручыў мне выпіску з гэтага рашэння і патлумачыў, што намеснік толькі нядаўна прызначаны на гэтую пасаду, але ўжо трапіў пад уладны гіпноз.

З гэтай заповітнай паперкай я зноў апынуўся ў калідоры. Цяпер ён здаўся мне шырэйшым і святлейшым. Але галоўнае было вось у чым: я пераканаўся, што не ўсе дзверы тут дубовыя.

Загадчык райана Ф.А. Тарайковіч сустрэў мяне ўзрушана, як Калумба, які адкрыў неведомы яшчэ архіпелаг. Загадчык райфа У.І. Лушчыцкі ўнёс прапанову ў райвыканкам аб змяненні штатаў у школьных інтэрнатах. Яшчэ званілі мне і шчыра дзякавалі дырэктары станькаўскай, бараўскай і іншых школ, дзе былі інтэрнаты.

Гады праз два марознай ноччу загарэўся гараж аўташколы. Гэты дашчаны будан стаяў за дзесьці крокаў ад будынка школьнага інтэрната, дзе жылі сорок пяць вучняў. Першыя языкі полымя заўважыла пільная нянька С.П. Наўроцкая. Яна пазваніла па 01 і тут жа стала эвакуаваць дзяцей у бяспечнае памяшканне.

Гараж з аўтамашынай згарэў, а інтэрнат пажарныя выратавалі. А каб там не было нянькі?

У такіх выпадках добрыя людзі звяртаюцца са шчырай малітвай да Бога. А я яшчэ часта ўспамінаў цёплым словам чалавека са сціплай пасадай старшага эканаміста і радаваўся, што ёсць людзі, якія не паддаюцца чыноўніцкаму гіпнозу.

Віктар НАВІЦКІ
(З кнігі
«След на зямлі».
Дзяржынск, 2007)

«Дзівосная знойдзена дзева...»

Соф'я Гальшанская (1405 – 21.09.1461), польская каралева, чацвёртая жонка Ягайлы. Паходзіла з літоўскага роду князёў Гальшанскіх. Другая дачка (з трох) князя Андрэя Іванавіча Вязынскага Гальшанскага і Аляксандры Дзмітрыеўны Друцкай. Яна была ўнучкай князя Бранскага і Трубуэўскага Дзмітрыя Альгердавіча. Выхоўвалася ў Друцку ў свайго дзядзькі (брата маці) князя Сямёна Дзмітрыевіча Друцкага.

Ягайла пазнаёміўся з Соф'яй Гальшанскай у 1421 годзе падчас гасцявання ў Друцкім палацы. Ён звярнуўся да Вітаўта, каб той садзейнічаў яго жаніцтву з Соф'яй, бо ад папярэдніх ягоных шлюбаў нашчадкаў не засталася. Выбар Ягайлам жонкі з Вялікага Княства Літоўскага мог захаваць (пры нараджэнні сыноў) правы нашчадкаў Ягайлы на пасады вялікага князя Літвы і

Русі. Вітаўт, які ўжо не меў сыноў, падтрымаў намер Ягайлы.

Большасць каралеўскай рады ў Польшчы была супраць жаніцтву караля з літоўскай князёўнай, бо з палітычных меркаванняў хацела жаніцтву караля Уладзіслава Ягайлы з Офкай, удавой брата караля нямецкага, чэшскага і венгерскага Сігізмунда Люксембургскага, але яна была бяздзетная, і Ягайла адмовіўся ажаніцца з ёю. Частка польскіх магнатаў на чале з братамі Янам і Пятром Шафраньцамі і іх прыхільнікамі падтрымалі намер Ягайлы ажаніцца з літоўскай князёўнай, разлічваючы на ўзмацненне дынастыі Ягайлы і аслабленне прыхільнікаў дынастыі Люксембургскай у Польшчы (якія, дарэчы, намагаліся інкараваць Літву ў склад Польшчы).

Шлюб Ягайлы з семнаццацігадовай Сонькай Гальшанскай (як яе называлі

Соф'я Гальшанская

з-за маладосці) адбыўся 24 сакавіка 1422 годзе ў Наваградку. Пасля прыезду ў Польшчу маладая каралева ўплывала разам з Вітаўтам на палітыку Ягайлы. Канцлерам каронным (польскім) стаў Ян Шафранец, а падканцлерам, па пратэкцыі каралевы Соф'і і Вітаўта, стаў Станіслаў Цёлак. 12 лютага 1424 года

Соф'я была каранаваная каралеўскай каронай. Настрой каралеўскага двара ў Кракаве быў да яе непрыхільны як да прадстаўніцы іншай дынастыі. Аднак пасля нараджэння сыноў пазіцыя каралевы Соф'і ў Польшчы ўзмацнілася. Яна нарадзіла трох сыноў: Уладзіслава (31.10.1424 – 10.11.1444), які пасля Ягайлы быў каралём Польшчы і загінуў у бітве з туркамі каля Варны; Казіміра (16.05.1426 – 02.03.1427) і Казіміра Ягелончыка (30.11.1427 – 07.06.1492), які быў абраны ў 1440 годзе вялікім князем літоўскім, а ў 1447-м адначасова і каралём польскім. Палітычная пазіцыя Соф'і ўзмацнілася ў канцы 1420-х гадоў. Каралева вяла барацьбу за кароны для сваіх двух сыноў.

У час панавання Казіміра Ягелончыка яго маці была дарадцам сына. Каралева Соф'я непрыязна ставілася да інкарпарацыі Вялікага Княства Літоўскага ў склад Польшчы, была прыхільнай да гусіцкага руху ў Чэхіі, вызначалася талерантнасцю. Знаходзячыся ў Кракаве, яна не страціла сувязяў з літоўска-беларускімі народамі. Пры яе двары знаходзіліся праваслаўныя баяры з яе радзімы. Соф'я была пахаваная ў Кракаве ў Вавельскім кафедральным касцёле ў капліцы Святой Тройцы. Яна стала родапачынальніцай дынастыі Ягелонаў, а таксама многіх сучасных каралеўскіх і княжацкіх дынастыяў Еўропы (па жаночых лініях).

Анатоль ГРЫЦКЕВІЧ

Хлеб

(урывак з дакументальнай аповесці)

Пакуль у мамы была сіла, яна ля печы круцілася, як і ўсе вясковыя жанчыны. А калі надыходзіла субота, ахвотна бралася за сваю любімую справу – пякла хлеб. Ён смачна еўся.

Увечары ў пятніцу рашчыняла ў драўлянай дзяжы, шчыльна падпяразанай арэхавымі абручамі. З дзяжы пахла кіслай вільгаццю: на дне ляжаў камячок цеста для закваскі.

Спачатку ліла туды сыровадку, а часам кіслае малако, дадала крыху вады, пасля сыпала ржаную муку. Тая нехаця вывальвалася з гарца. Ведала мама, колькі ліць і колькі сыпаць. Рухава размешвала апалонікам – вялікай драўлянай лыжкай. Назаўтра ранкам дасыпала мукі. Зноў размешвала апалонікам, і закатаўшы рукавы вышэй локцяў, нястомна мясіла кулакамі, аж пакуль тое густое цеста пераставала прыліпаць да рук. Яна часам ведала, што кожны з нас хоча забыць голад, таму налівала поўную гліняную міску кіслухі – выбрадзанага за ноч у дзяжы. Мы, з'еўшы, хвалілі, каб мама чула, што надта смачная тая кіслуха. А калі бацька куды-небудзь спяшаўся, пякла праснак з замешанага цеста, якое яшчэ не падышло.

У тым хлебе і нашае, малых дзяцей, старанне.

Халоднай восенню, калі шаптакое лісце прыгожа засцілала дол, мама, выпраўляючы нас, ласкава казала:

– Дзеці, зараз пашукаю доўгую нітку, а вы якраз збегайце назбіраць самых вялікіх кляновых лістоў.

Часам самі і нанізвалі, колючы ў вільготныя ножкі кляновікаў, як шпрыцамі, доўгімі іголкі з вялікімі вушкамі. Такімі іголкі мама некалі падшывала нам усім коўдры.

Іван, брат мой, як бы прымяраючы, накладваў вянок з лістоў на сваю галаву. Бацьку жарт не падабаўся.

– Не рабі так! – строга забараняў ён.

– А чаму? – упарта перапытваў Іван.

– Хрыста вянком з лісцяў царновых каранавалі перад смерцю, – пераконваў ён нас.

Мы не ведалі, чаго ён баяўся: ці каб нас не каранавалі, ці каб не блюзнерылі.

Калі бегалі збіраць пафарбаванае восенню лісце, вочы самі паглядвалі на рунь, якая густа зелене-ла на шырокім полі, аж да Самусёвай вузкай дарогі. Якраз пасярод гэтага поля разляглася лагчына. А можа, і густая зелень угінала зямлю і рабіла гэту лагчыну.

Часта збожжа на хлеб малолі ў жорнах татавай работы. Калі я падрас, насіў умлын Пабокi. Стаяў ён на ўзгорку, недалёка ад цяперашняй фермы, дзе зараз шмат прэстых кароў.

Круціліся крылы млына, як лянуючыся, і ў бязветранне. Калі вецер дыхаў у наш бок, чуваць была работа моцных драўляных механізмаў. Пэўна, у гэты млын прадзед Казімір заносіў па прыступках на першы паверх ветрака восем пудоў жыта, па мяху з чатырма пудамі пад кожнай пахай, абхапіўшы тнізу і прыціскаючы да сябе, каб тны мяхі не вылузваліся. Некалі ў Юшавічах былі чатыры млыны, цяпер – ніводнага. Звёў іх старшыня калгаса, чалавек з-за свету. Звёў адзлосці, таму што (па яго здагадцы) збіраліся там мужчыны апаражніць адну-другую бутэльку «чарніла».

Пэўна, старэйшы быў вятрак Пабокi. Даўней яго купілі каля Слуцка. Нейкі слепаваты дзед, падышоўшы, папракнў: «Навошта гэтыя дзіркі прывезлі?». Ён тыцнуў палкай у ямку ад сука. Адтуль выскачыў шэры гарбаты пацук. Гэта ж трэба, так надоўга прытаіўся. Разбіралі, везлі, а ён – за млыном.

Замест ветракоў зманціравалі ў Затур'і мукамольню на электрычнай цязе. Затурэйцам добра, а нам – далёка.

Час адвучыў людзей ад млыноў. Хочаш хлеба – ідзі ў краму. Можа, хопіць.

Млыны, млыны... Яны сведкі даўніны, кемлінасці і здольнасці беларусаў. Апошнім часам спахапіліся: мы шмат знішчылі. І матэрыяльнай культуры, і моўнай. Смяюцца дурні з фальклору, з ткацтва, з адзення, з танцаў. Але ж нешта павінна застацца. Што ў памяці, што ў музеях. Тыя ж млыны ніколі не перашкаджалі. Цяпер не зробіш такіх.

Памятаю, сам па радыё чуў. Партыйцы закрылі царкву ў вёсцы Жукаў Барок Стаўбцоўскага раёна. Усё адтуль павыкідалі – кнігі, часопісы, метрычныя запісы, абразы. І падпалілі. Рагочуць: добра гарыць! Пасля абласны аддзел культуры наківаў падпальшчыкам. Такія, каб была іхняя воля, каб рукі дацягнуліся – егіпецкія піраміды зруйнавалі б. Яны б і Афінскі некропаль разбурылі, і «Адысею» Гамера спалілі б, і творы Шэкспіра здалі б у макулатуру. Каб дзеці і ўнукі нічога не ведалі, як самі нічога не ведаюць і не цэняць. Для такіх няма нічога святога. Такія не памятаюць, як звалі іх прадзеда. Яны не зайздросцяць тым, хто ведае пра свой род.

Успамінаюцца радкі:

Мая істота ўся у новым часе.

Дык на каго ж працуе новы час?

Хаця б не схамянуцца нам

пачасе,

Хаця б не страціць роднасці

запас.

...Мама, дастаўшы з гарачай печы трохкі пляскатыя буханкі, пырскала на іх салодкай вадой. Яна рабіла трубкай вусны, як дзьмухаючы. Пырскала, каб хлеб зверху блішчэў. Спод звычайнай пырскала, і лісце адставала. Потым выносіла далікатна кожную буханку ў сені і клала на доўгую габляваную дошку. Пасля накрывала ручніком альбо настольнікам, каб пыл не садзіўся і каб мухі не прынаджваліся.

Запомніўся мне і Пранузаў хлеб. Павел Кузьміч, напэўна, пашкадаваў малога, якога заціскалі ў чарзе харчовай крамы. Яму падалі пару буханак, бо добра ведалі настаўніка і паэта. Тады ён паклікаў мяне на вуліцу і запытаўся, у якія дні магу прыб'ягаць у Нясвіж. Гэта кіламетраў чатырнаццаць у адзін бок. Мне ўсё роўна бы-ло, калі прапускаяць урокі, абы ад сталінскай галадухі не памерці. Я па-сваяцку, бо добра ведаў Паўла Кузьміча, адказаў:

– У такі дзень, і ў такі час, як і сёння. Або калі вам зручна.

– Колькі? – запытаў Павел Кузьміч.

– Хоць адну. Колькі трэба, я заплачу. Вось у мяне на дзве.

Ён падаў мне два боханы цёплага, яшчэ нават гарачага хлеба, і схаваў

свае белыя рукі за спіну, каб не браць ад мяне грошы.

– Бярыце хлеб назад! – сказаў я ўпарта і пакрыўджана. – Палезу зноў у сваю чаргу. Можа, уплішчуся.

Тады ён па-бацькоўску:

– Давай грошы.

Я падзякаваў і апусціў хлеб у зрэбную торбу з палатна, вытканага мамай. Тады ўсе лічылі грошы, бо іх не хапала, бо іх атрымлівалі вельмі мала.

Праходзіў час, але справы з хлемам не палепшыліся.

Памятаю, быў дома, у водпуску. Не мог заснуць. Чуў па дыханні, што і бацька не спіць. Перад гэтым я выходзіў на двор. Густая і сляпяя цішыня прытаілася наўкола, Калі я вярнуўся, бацька, трохкі схакаўшы, запытаў у мяне:

– Ты яшчэ не спіш?

– Не сплю. А што?

– Як ты на гэта глядзіш, каб разам скокнуць у поле. Жыта ў мэд-лях спелае. Хоць пару снапкоў, – ён не закончыў фразу, не сказаў навошта тыя пару снапкоў. Я адразу зразумеў: голад – не цётка.

– Баюся, – памаўчаўшы, ціха сказаў я. Зловяць – на ўсё жыццё пляма.

Тады я працаваў у абласным Доме культуры мастацкім кіраўніком маладзёжнага хору і салістаў. Мяне хвалілі. На аглядах займаў прывавыя месцы.

– Баюся, – паўтарыў я і ўздыхнуў.

Зранку мама наварыла крапівы на вадзе. Бацька пасёрбаў і я – таксама. Свінячая ежа, смярдзючая. Крапіва – каларыйная расліна, сцвярджаюць спецыялісты. Але без прывычкі – дрэнь. З'еўшы, бацька папрасіў яшчэ. Мама паціснула плячыма: смак ці што?

У сям'і захавалася пашана да хлеба. Ніколі не пачыналі новую буханку, пакуль на сталіце меўся хоць чэрствы акраец. А калі падаў кавалачак з рук, паднімалі, абдзьмухвалі яго і прытулялі далікатна да вуснаў, прасілі: прабач, хлябок.

Алесь СТАДУБ

Гарады і вёскі Беларусі

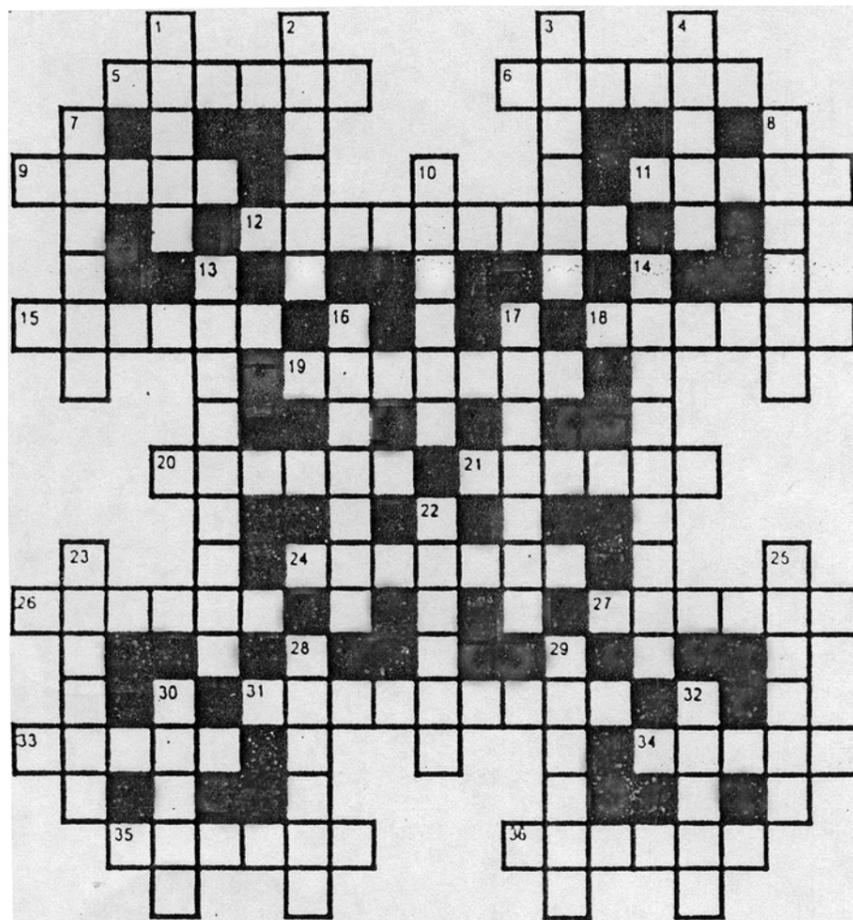
Уздоўж

5. Буйны абласны цэнтр Рэспублікі Беларусь. **6.** Станцыя ў прыгарадзе г. Орша. **9.** Пасёлак у прыгарадзе г. Віцебска. **11.** Вёска ў Лельчыцкім раёне Гомельскай вобласці, дзе размешчана радовішча бурога вугалю, вядомая народным хорам. **12.** Горад у Магілёўскай вобласці, буйны чыгуначны вузел. **15.** Вёска недалёка ад г. Магілёва, назва якой азначае высушаныя кавалачкі хлеба ці булкі. **18.** Горад Мінскай вобласці, які ўпершыню ўпамінаецца ў Галіцка-Валынскім летапісе ў 1274 годзе, быў рэзідэнцыяй князёў Алелькавічаў. **19.** Астрашыцкі ... – вадасховішча і вёска ў Мінскім раёне. **20.** Вёска ў Брэсцкай вобласці, месца нараджэння паэта Міколы Мятліцкага. **21.** Вёска паблізу г. Кіраўска, на шашы Магілёў–Бабруйск. **24.** Райцэнтр на захадзе Віцебскай вобласці, дзе знаходзіцца палац Тызенгаўзаў. **26.** Райцэнтр у Мінскай вобласці, дзе ўстаноўлены помнік двойчы Герою Савецкага Саюза, лётчыку-касманаўту В.В. Кавалёнку. **27.** Аднолькавая назва вёсак у Мазырскім раёне Гомельскай вобласці і ў Люблінскім раёне Мінскай вобласці. **31.** Былая назва г. Дзяржынска (Мінская вобласць). **33.** Пасёлак у Валожынскім раёне Мінскай вобласці, вядомы традыцыйнай керамікай, даў назву шашы. **34.** Горад у Мёрскім раёне Віцебскай вобласці, які мае аднолькавую назву з прытокам ракі Заходняя Дзвіна. **35.** Самы старажытны горад

Беларусі. **36.** Вёска ў Воранаўскім раёне Гродзенскай вобласці.

Улоперак

1. Мар'іна ..., горад у Мінскай вобласці. **2.** Пасёлак на шашы Бабруйск–Жлобін. **3.** Вёска паблізу г. Васілевічы (Гомельская вобласць). **4.** ... Пяцігодкі – цэнтр сельскага Савета ў Мар'інагорскім раёне Мінскай вобласці. **7.** Горад у Гомельскай вобласці, вядомы сваёй папяровай фабрыкай. **8.** Цэнтр раёна ў Віцебскай вобласці, на тэрыторыі якога размешчана большая частка Бярэзінскага біясфернага запаведніка. **10.** Вёска на тэрыторыі Казьянскага ландшафтнага запаведніка ў Шумілінскім раёне Віцебскай вобласці. **13.** Пасёлак у Глыбоцкім раёне Віцебскай вобласці, дзе ўстаноўлены помнік «бацьку беларускага тэатра» Ігнату Буйніцкаму. **14.** Горад у Гродзенскай вобласці, дзе ўстаноўлены помнік герою вайны 1812 года П.І. Баграціёну. **16.** Буйны прамысловы горад у Мінскай вобласці, вядомы таксама футбольнай камандай «БАТЭ». **17.** Вёска паблізу г. Узда (Мінская вобласць). **22.** ... Беліца – назва вёсак у Сенненскім раёне Віцебскай вобласці і ў Гомельскім раёне Гомельскай вобласці. **25.** Вёска ў Горацкім раёне, дзе ў 1943 г. упершыню ўдзельнічала ў баях вайны 1-я Польская пяхотная дывізія імя Т. Касцюшкі. **28.** Вялікая ... – вёска ва Ушацкім раёне Віцебскай вобласці, дзе народны паэт Беларусі Пятрусь

Броўка пачынаў сваю працоўную біяграфію. **29.** Вёска на шашы Магілёў–Гомель (Рагачоўскі раён Гомельскай вобласці). **30.** Пасёлак каля г. Старыя Дарогі (Мінская вобласць). **32.** Сталіца Рэспублікі Беларусь.

Заўвага: афрыкат «дз» у крыжаванцы ўпісаны ў адну клетку.

Склала
Валянціна СОПКАВА,
г. Наваполацк

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

КАЗА – прыстасаванне для агню. Называлася таксама свечак, накра, гаганец. Выкарыстоўвалася для начной лоўлі рыбы восцямі. Мела выгляд плеченага з дроту кошыка, што падвешваўся на канцы палкі, устаноўленай на носе лодкі або чоўна. Рабілі і са скляпаных паміж сабой металічных пласцінак, якія прымацоўвалі да палкі ўтулкай. На паўночным захадзе Беларусі сустракаліся з металічных пласцін у выглядзе жолаба.

КАЗА – гульня паказ у старажытным калядным абрадзе, звязаным з земляробчым святкаваннем зімовага сонцавароту. Называлася таксама «Казёл», «Ваджэнне казы», «Хадзіць з казою». Найбольш папулярна на Усходнім

Каза, плеченая з дроту

Палессі. Гэты абрад узнік у глыбокай старажытнасці. Выконвалі яго вясною, калі сеялі збожжавыя (тады на Беларусі пачынаўся новы год). Вядомы таксама і на Украіне, і ў Расіі. Першапачаткова абраду надавалі магічнае значэнне. Лічылі, што ён спрыяе ўрадлівасці, прадухіляе бяду. Зімовы абрад «Каза» сфармаваўся ў познім сярэднявеччы з увядзеннем юліянскага календара замест візантыйскага, пераносам пачатку новага года на зіму. З гэтага часу абрад «Ваджэння казы» адарваўся ад пачатковых умоў і паступова страціў магічны сэнс. Каляднікам, які надзяваў маску і выконваў ролю «казы», выбіралі невысокага кемлівага хлопца, здатнага да танцаў і ім-

правізацыі. Апрапаналі яго ў вывернуты кажух. Значную ролю ў абрадзе адыгрываў «дзед»-важачы, які вадзіў «казу». На гэтую ролю звычайна выбіралі высокага хлопца, здатнага да гумару. Яго апрапаналі таксама ў вывернуты кажух або рыззе, на спіне рабілі «горб», надзявалі маску казы з бяросты, прымацоўвалі рогі, прыладжвалі бароду з лёну, у руку давалі кіў. У абрадавую групу ўваходзілі таксама музыкі, які іграў суправаджаў танец «казы», механоша, які насіў абрадавы падарункі, і песельнікі, якія складалі хор. Некаторыя ўдзельнікі каляднага гурта ўвасаблялі «маладзіцу», «цыгана» і інш. Гурт хадзіў па вёсцы і заходзіў у двары. Адзін з каляднікаў прасіў у гаспадара дазвол увайсці ў хату. Атрымаўшы дазвол, першым у хату ўваходзіў «дзед» з «казой», за ім «цыган», «маладзіца» і інш. удзельнікі гурта. «Дзед» і «каза» (часам з «цыганам» і «маладзіцай») станавіліся пасярэдзіне хаты, астатнія каля парога. Павітаўшы гаспадароў, «дзед» пачынаў муштравачь кіем «казу», а песельнікі спявалі абрадавую песню, у якой хвалілі «казу» за яе ўяўную здольнасць спрыяць урадлівасці, у той жа час «каза» выконвала абрадавы танец. Пасля «дзед» «забіваў» «казу» кіем. Каб яе ўваскрэсіць, каляднікі прасілі гаспада-

Калядная маска

ра «ажывіць» «казу» падарункамі. Атрымаўшы іх, «каза» падскоквала, кланялася гаспадару і гаспадыні. Пасля гурт выконваў віншавальную песню, а гаспадары адорвалі іх. Затым каляднікі ішлі ў іншую хату. Абышоўшы ўсе двары, гурт ладзіў святочную бяседу, дзе ласаваліся падараваным, спявалі і танцавалі.

КАЗА – традыцыйны танец. Называлася таксама «Казёл». Верагодна, вытокі яго ў старажытным калядаванні (пераапрапананне ў «казу»). Танец часта выконвалі на вяселлях. Вобразы казы і казла доўгі час сімвалізавалі ўрадлівасць. У аснове харэаграфічнага малюнка – імітацыя розных звычак козаў (тупат, баданне, скачкі). Бытуе ў карагодных, гульнявых, танцавальных варыянтах па ўсёй Беларусі, некаторыя з іх маюць элементы гумарыстычнага гульнівага дзеяння, акрабяткі.